

lexemes the function expressing emotions, linguists oppose its neutral vocabulary, which includes the names of emotions.

It is shown, that in modern psychological studies such fundamental emotions are singled out: fear, anger, disgust, joy, surprise, sadness, love, desire, contempt, shame, grief, hate, curiosity, happiness.

Phraseological units describing the emotions "Liebe/Love" are divided according to the sequence of this feeling, nuances in the relationship of such semantic groups: flirting, love, intimacy, actually love, marriage, common family life, betrayal, separation.

Their semantic features are founded: the most widely used models are the metaphorical component of the phraseological units with the components Herz, Kopf, Hand, Auge, Augenblick; the verbs sehen, liegen, legen, stehen, fallen, gehen; in the most cases the phraseological units of German coincide with phraseological units of Ukrainian; their etymology is mostly well-defined.

The motivation of formation of phraseological meanings and lingua-cultural peculiarities of phraseological units are also analyzed.

Key words: *emotion, emotive, emotionality, phraseological units, concept, semantic meaning.*

Отримано: 7.11.2015 р.

УДК 821.161.2'373.612.4:821.161.2.02

Книш О.В.

ПЛЕОНАЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІГРОВОГО ДИСКУРСУ

Початок ХХІ ст. є важливим періодом в історії розвитку української літературної мови, адже характерним для нього є активні мовні процеси, спричинені інтенсивними змінами в суспільно-політичній, економічній та культурній сферах життя суспільства. Сучасний художній дискурс, представлений у творах українських письменників, демонструє світові тенденції до візуалізації та діалогічності тексту, інтелектуалізації мови та стилістичного епатажу, змішування жанрів та стилів, що насамперед знаходять реалізацію на рівні ігрового принципу текстотворення. Мовні ігри визначають структуру та зміст художніх дискурсів, впливають на функціонування мовних одиниць, серед яких особливе місце належить стилістичним прийомам і фігурам, зокрема плеоназму як свідомому надуживанню мовними засобами.

Ю.І. Андрухович наголошує: "Це означає, що наша мова – відкрита система. Це означає, що вона – об'єкт не просто любові, а й забави. Мова не терпить нудності. Гра є найдосконалішим виявом творення, а мова любить, щоб її творили. Творити мову – означає не що інше, як пізнавати її. І тому ми філологічні. Кожен наш вірш – це пізнання мови" [1, 24].

Мовознавці схильні визначати мовну гру як певний тип мовленнєвої поведінки, що ґрунтується на умисному (усвідомленому, продуманому) порушенні системних зв'язків у мові (Н.В. Даниленко, Т.А. Космеда, Б.Ю. Норман, В.З. Санников, М.Ф. Шацька).

Н. В. Кондратенко називає мовну гру невід'ємним шаром художнього тексту неklasичної парадигми, структура якого зумовлена карнавалізацією постмодерністської свідомості. Однією з основних форм реалізації мовної (лінгвістичної) гри у художньому тексті дослідниця називає деструкцію: «Синтаксична деструкція передбачає подолання певних правил природної мови, що спричинює розширення можливостей їх застосування, – зазначає мовознавець. – Деструкція пов'язана з такою ознакою мовної гри, як порушення певних норм і правил, тому створює особливий експериментальний мовний текст. Зокрема, виражається у надмірних синтаксичних конструкціях» [3, 133-134].

Серед різноманітних наукових парадигм, релевантних для сучасного лінгвістичного дискурсу, виокремлюємо ті, що спрямовані на комплексний аналіз синтаксичних конструкцій, окреслення їхнього прагматичного потенціалу, функційних можливостей та стилістичних особливостей у текстовій комунікації. Такий підхід передбачає глибокий опис мовної системи у тісній взаємодії з екстралінгвальними чинниками породження того чи того мовленнєвого витвору, урахування компетентності мовця, фонові знання та пресупозицію, індивідуально-авторський пошук оригінальних, експресивно насажених засобів мови для вербалізації певної інтенції, презентації комунікативного задуму.

Функціонально-стилістичний підхід забезпечує повноаспектне й різномірне вивчення плеоназму в художньому контексті. Активізація цього напрямку досліджень в українському та зарубіжному мовознавстві спричинила кількісне зростання робіт, у яких науково інтерпретовано специфіку реалізації плеоназмів у процесі творення художньої образності як репрезента-

тивного рівня ідіостилістики твору (І. В. Арнольд, М. Я. Блох, В. О. Виноградов, К. А. Войлова, І. Р. Гальперін, І. О. Дегтярьова, А. Геллер, М. В. Глаголев, Н. Г. Гольцова, Д. Дімов, Ж. Дюбуа, Л. П. Єфимов, Н. С. Жукова, О. О. Зайц, С. Д. Кацнельсон, В. В. Коломійцева, Н. В. Кондратенко, К. Леманн, Л. М. Марчук, М. В. Нікітіна, Ф. Т. Новгородова, Л. П. Павленко, Р. Г. Паркер, Г. Раскоу, О. Б. Сиротініна, О. П. Сковородников, Ю. М. Скребньов, І. Н. Смірнов, Ю. В. Трубікова, І. Н. Філіпова, Дж. Хейман, Н. В. Шульжук, Р. Н. Юсубова, М. Янакієв). Поширеним стало потрактування плеоназму як стилістичної фігури, утвореної спеціальним нагромадженням певних мовних одиниць, позбавлених семантичного навантаження лексичного чи граматичного плану (В. С. Ващенко, В. Ф. Святовець, О. О. Селіванова).

Активність уживання плеоназму в українських художніх текстах початку ХХІ ст., неоднорідність їхньої семантичної структури, широка палітра стилістичних функцій зумовлюють актуальність дослідження.

У художньому мовленні надмірність реалізується у плеоназмі, що постає не лише як мовленнєвий надлишок, але й як стилістичний засіб, який дозволяє уточнити, конкретизувати, пояснити поняття. У дослідженні **плеоназм** інтерпретуємо як *явище мовної системи, представлене інформаційно зумовленим нагромадженням мовних одиниць з повним або частковим семантичним дублюванням (вираженням експліцитно або імпліцитно), супроводжуваним синтаксичною співвіднесеністю компонентів*.

Плеоназм реалізується у конструкціях, компоненти яких характеризує семантична, структурна та синтаксична тотожність або подібність, найбільш повно представлені у повторі. Водночас, визначальною ознакою плеоназму є семантична надмірність, створювана передусім дублюванням не формального представлення мовних одиниць, а їхнього значення. Семантичну надмірність, яка закладена в основу плеоназму, спостерігаємо у випадках формального або семантичного повторення окремих слів та словосполук, а також за умови семантичного уневираження та контекстуального наближення семантики компонентів, що має виявлення і в інших явищах (напр., може спостерігатися у складі ампліфікації).

Виразна тенденція до надуживання мовних засобів, що реалізується у повторях на рівні макроструктури (фабульні збіги) та мікроструктури тексту (семантичні повтори, гра слів, нагромадження синонімічних виразів), є характерною для постмодерністських художніх текстів.

Особливістю функціонування стилістичних синонімів у складі плеоназму є те, що ці одиниці за своєю суттю характерні для різних сфер застосування мови, зумовлене це передусім особливостями їх експресивного забарвлення, адже семантичні розбіжності стилістичних синонімів виражені слабо. Проте їх включення до синонімічних рядів у художньому тексті сприяє трансформувannya лінгвістичної природи слова в естетичну. Дублювання інформації у тексті за допомогою стилістичних синонімів сприяє виведенню на передній план емоційно-виражально-го змісту не лише експресивно забарвлених одиниць синонімічного ряду, але й усієї конструкції в цілому.

Вульгаризація мови, різке заниження порогу доречності використання нелітературної лексики в художньому тексті пов'язане з загальною тенденцією до стилістичного динамізму, відміни зовнішньої та внутрішньої цензури, розкутості мовця, прагненням звільнитися з-під влади авторитетів, протиставленням художній літературі класичної парадигми. О. О. Тараненко зауважує: «У художньому стилі знайшла своє найповніше втілення й тенденція до широкого залучення шарів стилістично заниженої лексики, включно з обценізмами, та інших елементів субстандартної мови як засіб вираження авторської розкутості та прагнення до епатажу» [5, 23].

З огляду на це О. В. Мойсеєнко розглядає функціонування у художньому тексті субстандартної синонімії. Субстандартні синоніми характеризуються етико-стилістичною маркованістю різної міри заниженості та інвективності (від жартівливо-іронічної до принизливої й табуованої) та професійно-корпоративною детермінованістю й екзотичністю свого функціонування у відповідному соціумі [4, 9]. Такі одиниці впливають на адресата більш інтенсивно, ніж нейтральна лексика, включення таких елементів сприяє яскравішій характеристиці зображуваного.

Плеоназми здатні містити у своєму складі просторіччя, жаргонізми, варваризми і навіть табуовану лексику, водночас їх дублювання стилістично нейтральними мовними одиницями свідчить про не випадковість такого уживання. Відхилення від лексичних норм у художньому тексті набуває підкреслено експресивного значення.

Елементи надмірної конструкції, попри те, що функціонують у тексті як паралельні й набувають спільної семантики, протиставлені один одному. Стилістично нейтральна, загальномова на лексична одиниця протиставлена експресивному просторіччю, котре в авторській свідомості здатне точніше відтворити інформацію: *І знову зал, повно світла, калейдоскоп облич і тіл, а певніше сказати – мармиз і туш, і ти когось штовхаєш, і щось перекидається, але ніщо не може тебе спинити...* (Ю. Андрухович, *Московіада*). Автор свідомо вдається до плеонастичного

уточнення, протиставляючи *обличчям* та *тілам мармизи й туші*, котрі в умовах штовхання й бійки найбільш точно здатні відтворити атмосферу зображуваного.

Інколи спостерігаємо паралельне вживання стилістично нейтрального слова та його синоніма-просторіччя, наведеного в дужках, коли читач повинен визначити доречну конотацію самостійно в рамках контексту, наприклад: *Дівчинка (дівулька?) тикнула на одну із пляшечок (І. Карпа, Фройд би плакав)*.

Повсюдне уживання жаргонізмів та обсценної лексики в українських художніх текстах початку ХХІ ст. аргументують передусім неможливістю відсторонення від реальної мовленнєвої діяльності людини в аспекті соціопсихологічних інтенцій її мовного існування в сучасному світі. Наприклад: *Знаєш, чого мені насправді шкода? Що я був таким придурком і замість тупо відриватися, пертися в нашому неймовірному, нірванному, задзеркальному, офігенному танці, замість зависати в твоїх обіймах, замість від'їжджати від твоїх запахів, замість втикати, стирчати, гребти й не паритись я щось там пругався, шебуршав, тужився.* (Ю. Іздрик, *ТАКЕ*).

Суржик, тобто ненормативна інтерференція елементів двох і більше мов, у складі плеонастичних конструкцій функціонує як потужний стилістичний прийом, котрий застосовують здебільшого для характеристики об'єкта мовлення, наприклад: *Щось там йому наказувала, пояснювала, «вчила життя»* (І. Карпа, *Перламутрове порно*). До плеоназму як мовленнєвої помилки, підкресленої уживанням суржику, письменник вдається не просто задля досягнення сатиричного ефекту. У повісті Олександра Ірванця «Рівне / Ровно (Стіна)» суржик у складі плеонастичної конструкції перетворюється на виразник тоталітарної зросійщеної свідомості, раз у раз протиставлений демократичним проукраїнським цінностям: *У мене його, цього вірша, навіть дівчата наші просили переписати у днівник пожеланій, тобто у щоденник побажань* (О. Ірванець, *Рівне / Ровно (Стіна)*).

Продубльовані в тексті елементи протиставляються один одному, наприклад: *Кілька разів на рік “ровенчани”, вони ж “рівняни”, збиралися у святковий одяг, видобувши його у надрах шаф, відчистивши й відпрасувавши* (О. Ірванець, *Рівне / Ровно (Стіна)*). Автор прагне створити формальне враження тотожності названих понять, проте, відмінні від унормованого в літературній мові *рівенці* та утворені від російського (Ровно) та українського (Рівне) варіантів назви міста, ці формально надмірні елементи водночас вжиті як протилежні поняття, утворюють антитезу.

У художньому тексті автор також може вдаватися до аргументування вибору слова, яке не є характерним для літературної мови, наприклад: *Тому Венеція – ніби вдова старйовищика. Я знаю, що українською слід казати «лахмітника», однак Венеція тільки почасти вдова лахмітника, та й усе її лахміття дотепер зберігає блискучі ознаки ледь потертої елегантності* (Ю. Андрухович, *Лексикон інтимних міст*).

Подекуди власне нагромадження елементів суржику в художньому тексті сприяє їх семантичному зближенню: *Снують суцільні “сограждане”, “жениціни” і “мужчіни”* (П. Вольвач, *Південний Схід*). Зокрема, лексеми “сограждане”, “жениціни” та “мужчини” втрачають набувають у контексті спільної семантики як узагальнена характеристика зображуваних мовців.

Плеонастичними можуть також бути стилістичні синоніми, представлений варваризмами, тобто іншомовними або створеними за іншомовним зразком словами чи зворотами, що зберігають структурні ознаки чужих мов, наприклад: *Однак якщо ти далекий не лише від географії та поезії, а й від простого вміння розуміти сказане; якщо ти все життя мріяв потрапити в Париж, у Ріо чи, скажімо, до Львова, я повторю для тебе все це ще раз. Доступніше. Легше. Простіше. Ти ж любиш soft-версії, simple stories і super-лайти, чи не так?* (Ю. Іздрик, *Флешка*). У реченні поруч із синонімічним ланцюжком *доступніше – легше – простіше* подано також низку іншомовних вкраплень англійського походження *soft-версії, simple stories і super-лайти*. До вживання слів іншомовного походження зі збереженням іншомовного звукового та графічного оформлення автор вдається з метою акцентування поверховості мислення героя, прихованої під надуживанням неукраїнської лексики.

Задля посилення експресивності іншомовних вкраплень у складі плеоназму в тексті може бути збережене лише звукове їх оформлення. Подибуємо приклади, коли звукове або граматичне оформлення іншомовних вкраплень зазнає змін задля стилізації мовлення окремих персонажів, наприклад: *Хоч тобі двадцять п'ять, хоч тридцять, хоч під шістдесят, як йому, – ляйф із ляйф (то по-французьки так англійська звучить), а паризька ляйф осьь така, як є, з фуа грою і шампанським струмками* (І. Карпа, *З роси, води і з калабані*). Так, автор наводить у тексті відомий афоризм англійського походження *life is life*, вдається до відтворення французького акценту англійської мови, котрий протиставляє повтору цього ж вислову, стилізованому під українське діалектне мовлення.

Чужомовні вкраплення можуть бути засвоєні іншими шарами лексики, проте в тексті окрім дублювання змісту виконують також функцію протиставлення 'свого' та 'чужого, їхнього', тобто в самому тексті наголошується на чужомовності вжитої лексичної одиниці, наприклад: *Ти раптом стаєш закінченим невдахою, от ким. Знаєш, це їхнє слово "лузер"? От ним ти і стаєш* (Ю. Андрухович, *Лексикон інтимних міст*). Так, у контексті, функціонуючи як елементи часткового семантичного дублювання, можуть бути протиставлені лексеми *невдаха* та *лузер* (від англ. loser – невдаха).

Надмірність, закладена в основу плеонастичних конструкцій, сприяє підвищенню інформативності повідомлення на рівні додаткової інформації, що містить у собі емоційний стан мовця, його суб'єктивно-оцінне ставлення до дійсності та предмету розмови, наприклад: *І так воно пішло і хороше і з драйвом, що називається класно, і що називається круто, і що називається в кайф, що гріх було не повторити чи то на біс, чи то у власне задоволення, – і повторили* (Ю. Іздрік, *Воццек*).

Постмодерністський ідеал нонселекції, на думку Д. Фоккеми, часто перетворюється у процесі породження тексту на застосування комбінаторних правил, що імітують математичні прийоми: дублікації, множення, перерахування, переривчастості та надмірності [6, 89]. Зокрема, однотипність синтаксичних позицій може сприяти не лише семантичному та граматичному зближенню компонентів сурядного ряду, але й слугує причиною порушення як граматичних норм, так і норм сполучуваності слів у тексті. Наприклад: *А тоді був час на подарунки: дні народження, нові роки, швейцарські ножі і французькі парфуми, військові ліхтарики і ніжні прибамбаси для догляду за тілом* (Данько тонко відчував Євчині унісексові вподобання), *запальнички, нотатники, білизна, кримінальні кодекси та китайські палички* (Євка була до нудного практична) (І. Карпа, 50 хвилин трави). Незамкнений сурядний ряд, що утворює плеоназм, передбачає включення до його складу компонентів, які первісно не є граматично чи семантично співвідносними. Такі компоненти асимілюються у тексті, втрачають семантико-структурні відмінності.

Задля підкреслення узагальнювальної семантики надмірного сурядного ряду до його складу можуть бути включені варваризми, вжиті у чужомовному граматичному оформленні: *Якщо ти хоч іще раз, де-небудь, коли-небудь, із будь-якого приводу, wherever, згадаєш про свої приватні стосунки з Господом, я привселюдно виграю тебе детектором брехні, змонтованим із малоамперних, але високовольтних електроприладів.* (Ю. Іздрік, *Флешка*). У своїй сукупності компоненти надмірного сурядного ряду слугують засобом відтворення багатогранної картини життя, коли стирання семантики кожного окремого компонента сприяє підкресленню дріб'язковості подій та переживань, згаданих у тексті.

Отже, зміна розуміння функції літератури у новому тисячолітті виявляється не лише на об'єктивному, але й на мовному рівні тексту, зумовлює пошук нових стилістичних та композиційних прийомів. Плеонастичні конструкції у художніх текстах початку ХХІ ст. функціонують як елемент мовної гри, своєрідний засіб утворення контрасту між стилістично нейтральним і стилістично забарвленим, між мовною нормою і мовною аномалією. В такий спосіб сучасний художній дискурс вибудовує зв'язки між унормованою літературною мовою та реальною мовленнєвою діяльністю людини. Аналіз текстового масиву вживання плеонастичних конструкцій в сучасному українському художньому дискурсі дозволяє стверджувати, що їх стилістичний потенціал пов'язаний передусім із вираженням додаткової інформації експресивного характеру.

Список використаних джерел

1. Андрухович Ю. Апологія блазенади (Двадцять тез до себе самих) / Ю. Андрухович // «Бу-Ба-Бу» (Юрій Андрухович, Олександр Ірванець, Віктор Неборак). Вибрані твори : поезія, проза, есеїстика. – Львів : Піраміда, 2007. – 392 с.
2. Дегтярьова І. О. Стилістичний синтаксис української постмодерністської прози / І. О. Дегтярьова // Українська мова. – 2009. – № 3. – С. 27–38.
3. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : монографія / Н. В. Кондратенко ; за ред. К. Г. Городенської. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. – 328 с.
4. Моисеенко А. В. Лингвосоциологические и структурные особенности контекстуальных синонимических рядов в английском и русском языках / А. В. Моисеенко // Известия Рос. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. – 2008. – Вып. 60. – С. 195–198.
5. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2003. – № 1. – С. 23–41.
6. Fokkema D. W. The semantic and syntactic organization of postmodernist texts / D. W. Fokkema // Approaching postmodernism. – Amsterdam, Philadelphia, 1986. – P. 81–98.

Анотація. Розглянуто плеоназм як джерело виразності, образності мови, розвитку експресивності та емотивності мовних засобів в українських художніх текстах початку ХХІ ст. Проаналізовано використання плеоназму як елементу мовної гри, засобу утворення контрасту між мовною нормою і мовною аномалією.

Ключові слова: плеоназм, надмірність, мовна гра, ігровий дискурс.

Summary. The article is devoted to the research of pleonasm in Ukrainian fiction text at the beginning of the 21st century. The pleonasm as a realization of linguistic redundancy law, based upon semantic, structural and syntactic identity or similarity of language units in the text, functions not only as verbal excess, but also as a source of expressive linguistic means. Wide usage of pleonasm constructions in Ukrainian postmodern prose text, the heterogeneity of its semantic structure and a broad palette of its semantic structure determines the relevance of the study.

Semantic, containing duplication due to semantic coincidence or convergence of words, phrases or predicative units within the text, and semantic-structural pleonasm, involving the structural identity of elements, are characterized. Pleonasm is considered as a phenomenon of language system, presented by the accumulation of linguistic units with full or partial semantic overlapping (expressed explicitly or implicitly), followed by syntactic correlation of components.

It is stressed, that duplication of information in the text, using stylistic synonyms, helps to eliminate the content of not only the expressive components of synonymic raw, but also of the whole construction. Pleonasm is able to contain vernacular, slang and even foul language, while its duplication by stylistically neutral language units indicates no accident such use. Deviations from the lexical norms attain a stressed expressive meaning.

Reconsideration of function and value of literature in the new millennium emerge not only on the figurative, but also on the linguistic level of text. Pleonastic constructions in literary fiction text operate as a mean of a language game, a tool of contrast between linguistic norm and linguistic anomaly. In this way modern fictional discourse builds links between standardized literary language and real human activities, opens space for a vice variety of perspectives, play, parody and infinite range of transformations.

Key words: pleonasm, redundancy, language game, postmodern prose.

Отримано: 3.11.2015 р.

УДК: 811.161.2'282

Коваленко Н.Д.

ОРНІТОНИМ КАНЯ В ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ

В українській діалектології останніх десятиліть фразеологія говірок стала об'єктом вивчення багатьох дослідників. Повнота інформації про фразеологізми та власне їхні компоненти забезпечує об'єктивне визначення не тільки особливостей українських діалектів, а й ментальності, культури діалектоносіїв.

Пошук нових методик фіксації та методології досліджень фразеології говірок, розбіжності в поглядах учених на її обсяг, системність, принципи відбору до словника будуть актуальними і надалі, тому що витворення фразеологічних одиниць – це постійний і неперервний процес.

Основними напрямками вивчення структурно-семантичних характеристик і національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць, як це можна помітити в сучасних роботах, є дослідження діалектної складової компонентів, які усталилися в структурі фраземи або поширенні і за її межами; вивчення метафоричних основ внутрішніх форм; етнолінгвістичні описи з орієнтацією на усталені національно-культурні еталони в певному мовному соціумі.

Мета статті – дослідити особливості вживання та просторове поширення орнітоніма *каня* в текстах зв'язного говіркового мовлення та в складі стійких сполучень слів на матеріалі словників, збірок текстів українських говірок.

Лексикографічні праці підтверджують надзвичайно багатий фонд стійких сполучень слів, активне варіювання фразем в ареальній проекції, а також уможливають дослідження фразеокomпонентів у складі стійкого сполучення слів і поза його межами.

Фразеологічний матеріал з різних території України найперше представлено у дисертаціях, систематизовано, як правило, у додатках, але не завжди опубліковано окремими фразеологічними словниками. Цінний емпіричний матеріал подано у роботах Лавера В.І. “Фраземіка українських діалектів карпатського регіону” (1991), Т.Л. Грици “Фразеологія говорів Гуляйпільського рай-